

O JEDNOM DUGOTRAJNOM I NEZAVRŠENOM SUDSKOM SPORU IZMEĐU AUSTROUGARSKE UPRAVE I VAKUFA NAKON IZGRADNJE KONAKA I OSNOVNE ŠKOLE NA VAKUFSKOJ ZEMLJI U GRAČANICI

Mina Kujović

Sažetak: Prilog se odnosi na pravnu borbu Zemaljske vakufske komisije/vakufskog povjerenstva u Sarajevu i Kotarske vakufske komisije (Kotarskog vakufskog povjerenstva) u Gračanici u vezi sa nastojanjem da se vakufima vrati vlasništvo nad oduzetim zemljišnim parcelama koje su prilikom uvođenja gruntovnice uvedene u zemljišno-knjižne uloške 771 i 772, katastarske općine Gračanica i razdijeljene na katastarske čestice od 15/1 do 15/20. Iako zbog nedostatka arhivske građe, ne znamo kako je i da li je uopće ta pravna borba završena, iz iskaza svjedoka i drugih dokumenata ipak se može potvrditi stvarno vlasništvo vakufa nad spornim parcelama, koje se, istina, nije moglo dokazati pisanim tapijama, što je režimu bilo dovoljno da te parcele proglasi državnom, odnosno općinskom imovinom.

Ključne riječi: Gračanica, Vakuf Ahmed-pašine džamije i Vakuf Murat-kapetanove medrese (Vakuf Nove medrese), vakufska imovina

UVOD

Institucija vakufa je od dolaska Osmanlija u naše krajeve, odnosno od samog njihovog ustanovljenja

vršila prosvjetnu, društvenu i humanu ulogu i tako bila jedan od glavnih čimbenika u kulturnoj i ekonomskoj afirmaciji islamskog naroda.¹ Kao muslimanska zadužbina, vakuf je služio islamskim vjerskim, kulturno-prosvjetnim i dobrotvornim ciljevima. Posebno značajnu ulogu vakuf je imao u izgradnji i urbanizaciji gradskih naselja. Pored ostalih objekata na prometnim putovima i u gradovima, uz džamije, građene su humanitarne ustanove (imareti i musafirhane). One su ustanovljene kao zadužbine poštivanih pojedinaca, motiviranih islamskim principima o moralnom usavršavanju. Prihodi od ovih ustanova, zasnovanih na uvakufljenom imetku vakifa (zavještača zadužbine), korišteni su za njihovo održavanje i proširivanje, s jasno određenom dobrotvornom svrhom. Vakufske zadužbine, od džamija do imareta i medresa te sitnih uličnih česmi, čatrnji i grebalja, vjekovima su bile temelji kulture i blagostanja bosanskohercegovačkih muslimana.²

Prema propisima islamskog prava,

1 Osmanski osvajači u našim krajevima, nakon osvojenja nekog mjesta obično su prvo podizali džamiju, kao najpotrebniju ustanovu, gdje će se obavljati dnevne molitve. Često je isti dobrotvor uz džamiju gradio mekteb, javnu česmu ili šadrvan, za koje bi iz obližnjeg izvora glinenim čunkovima (cijevima) doveo i čistu vodu (kakav je slučaj i sa nekim vakufima u Gračanici). Tako je prvi muslimanski živalj u tim mjestima imao najpotrebnije ustanove. U kasnijim vremenima mnogi su dobrotvori uz svoje džamije (koje su bile njihov vakuf) ili neke druge, otvarali medresu za izučavanje viših islamskih znanosti, imaret s musafirhanom za besplatno konačište i prehranu putnika, hamam za kupanje, dok su mnogi opet gradili hanove, putničke i trgovačke karavan-saraje ili čitav niz dućana.

2 Vakufi su zadužbine koje su pojedinci ostavljali da se iz njihovih prihoda (kuće, dućani, zemljište, novac) održavaju i grade vodoopskrbni objekti. (Isa-beg Ishaković je npr. ostavio devet dućana, iz čijih prihoda je trebalo da se napravi brana na Bentbaši).

vakufska imovina se ne smije prodati, pokloniti, niti naslijediti. Vakuf ima, prije svega, vjerski karakter i kao živa institucija pomaže razvoj vjerskog života.

U vrijeme osmanske vlasti kao dokazi vlasništva nad zemljom i šumom služile su tapije, a za vakufsku imovinu, vakufname.³ Dokument o osnivanju vakufa (vakufnama) s popisom uvakufljenih sredstva (nekretnina) i izvršilaca, ovjeravana je na sudu kao sudski dokument koji je dobivao upravitelj vakufa. Međutim postupci u vezi sa čuvanjem (pohranjivanjem) vakufnama bili su različiti. Uglavnom su upravitelji vakufa – mutevelije bili u obavezi da trajno čuvaju vakufname kao pisane dokaze o vlasništvu nad određenim nekretninama (vrijednostima), ali je većina tih dokumenata protekom vremena iz raznih razloga izgubljena.⁴

“PODRŽAVLJENJE” VAKUFKE IMOVINE TOKOM UVOĐENJA GRUNTOVNICE U BIH

Okupacijom Bosne i Hercegovine, Austro-Ugarska je zadržala postojeće administrativno ustrojstvo, pravni poredak, poreski sistem i zatečene agrarne odnose. Kao okupaciona sila, prema odredbama međunarodnog prava, ona je bila obavezna da uvažava, uz ostalo i

3 Ustanovi vakufa se uvijek pridavao poseban značaj. Islamski pravnici kažu da je za zaključenje valjanog ugovora potrebno ispuniti nekoliko uvjeta. Jedan od njih je u određenim slučajevima i posebna forma (vakufnama). Ta isprava je imala određenu formu i sadržinu i nju je legalizirao i potvrđivao, poslije određenog postupka, šerijatski sud. Takva punovažna isprava o uvakufljenju naziva se vakufnama ili arapski, vakfijja.

4 Prema detaljnom popisu vakufa i posjedovanju vakufnama, koji je obavljen 1899. godine, od 30 vakufa koji su egzistirali na području kotara Gračanica, samo je za tri postojala vakufnama.

muslimanske vjerske i vakufske institucije. Odmah na početku vladavine, okupaciona vlast je pristupila evidentiranju svih vakufa i reorganizaciji vakufske uprave, s ciljem preuzimanja kontrole nad njenim radom. Ovo uplitanje dovelo je do višegodišnje borbe bosanskih muslimana za vakufsku i mearifsku (prosvjetnu) autonomiju, koja je završena proglašenjem Statuta o vakufsko-mearifskoj autonomiji, 5. aprila 1909. godine. Tim pravnim aktom osigurano je sudjelovanje muslimana u izboru svih organa vjersko-vakufskih institucija i potvrđena nadležnost šerijatskih sudova u sporovima povodom predmeta "sa nespornim vakufskim svojstvima". Najviša ustanova za sve vakufske poslove bila je Zemaljska vakufska komisija u Sarajevu (Zemaljsko vakufsko povjerenstvo), a po gradovima (kotarima) kotarske vakufske komisije (kotarska vakufsko-mearifska povjerenstva).⁵

Kotarska vakufska komisija (Povjerenstvo) u Gračanici imala je "pune ruke posla" jer je, prema popisu vakufa iz 1899. godine (u *Sumarnom proračunu vakufa u Bosni i Hercegovini za godinu 1899.*, sastavljen po Zemaljskom vakufskom povjerenstvu u Sarajevu), na području kotara djelovalo čak 30 većih ili manjih vakufa. Svi su imali urednu evidenciju o prihodima i rashodima koje su unesene u *Sumarni proračun vakufa u Bosni i Hercegovini* (na stranama od 553 do 587 pod

rednim brojevima od 396 do 425).⁶ Za samo tri vakufa je navedeno da posjeduju vakufnamu, dok za 27 vakufa nije postojala dokumentacija o vlasništvu, odnosno vakufnama, pa je u *Sumarnom proračunu vakufa u Bosni i Hercegovini* navedeno da vakuf vakufnamu *ne posjeduje*. Prema Sumarnom proračunu vakufa za Bosnu i Hercegovinu za 1918. godinu, u gračaničkom kotaru djelovala su 42 vakufa.⁷

Tokom "sastavljanja gruntnovnice" i upisivanja vlasničkih prava, koje je započela okupaciona vlast, vakufi su često ostajali bez prava vlasništva nad cijelim posjedima ili na pojedinim katastarskim parcelama /česticama (k.č.), zato što nisu imali vakufname kao dokaza o vlasničkim pravima. Za one parcele za koje se nisu mogli priložiti pisani dokazi o vla-

6 Ahmed-paša džamije vakuf, Ahmed-paša mekteba vakuf, Hadži Bećir-beg vakuf, Brijesnica džamije vakuf, Brijesnica mektebski vakuf, Čiriš džamije vakuf, Čiriš mekteba vakuf (vakufnama postoji), Čekanić džamije vakuf, H. Džafer džamije vakuf, Drapnić džamije vakuf, Hadži Fatime hanum vakuf (vakufnama postoji), Gojsalić džamije vakuf, Grabske džamije vakuf, Hidajet džamije vakuf, Osman kapetana vakuf, Klokotnica džamije vakuf (u Sumarnom proračunu vakufa za 1918. godinu Klokotnica nova džamija vakuf), Lipa česme vakuf (u Sumarnom proračunu vakufa za 1918. godinu H. Džafer Lipa česma vakuf), Nove medrese vakuf, Novi Mejdan džamije vakuf, Muderisović Mula Mustafa vakuf (vakufnama postoji), Olovi džamije vakuf, Dol. Orahovica džamije vakuf, Gor. Orahovica džamijski i mektebski vakuf, Paša Zade džamije vakuf, Paša Zade mekteba vakuf, Pervane džamije vakuf, Potok džamije vakuf, Sokol džamije vakuf (U Sumarnom proračunu vakufa za 1918. godinu Sokol džamija stara i džamija u Sokolu nova), Sladna džamije vakuf, Mektebski vakuf u Stjepan Polju; Mutevelija vakufa Ahmed-paša džamije i Murat-kapetana (Nove medrese) bio je Osman eff. Hadžić.

7 Arhiv Bosne i Hercegovine (ABH), Fond Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu Sarajevo (ZVS), 1918. šifra 64/8/12 (vakufi kojih nema u Proračunu vakufa iz 1899. godine su: Delić džamije u Donjoj Lukavici, Džedid Mejdan džamija, Džamija u Doborovcima, Lukavica džamija, Mekteb Malešići, Mekteb u Piskavici, Rašidaga Rašidbegović, Rapatnica džamija, Sladna džamija, Mekteb u Svjetličoj i Mekteb u Škahovici)

5 Kotarska vakufska povjerenstva (komisije) bila su nadležna za popise i staranje o vakufima na području određenog kotara. Predsjednici kotarskih povjerenstava su obično bili predsjednici kotarskih šerijatskih sudova. Kotarske komisije (povjerenstva) bile su podređene Zemaljskoj vakufskoj komisiji (Zemaljskom vakufskom povjerenstvu).

sništvu “prilikom sastavljanja gruntovnice”, kako se administrativno navodilo u “B” listu – vlastovnici zemljišno-knjižnog uloška (z.k.) kao vlasnici su upisivani “zemaljski erar” ili “politička općina”, na čijem je području sporna parcela ili šumski kompleks, odnosno takva imovina postajala državno ili općinsko vlasništvo.⁸

Tako su širom Bosne i Hercegovine, pa tako i u Gračanici mnogi dotadašnji vlasnici nekretnina, prilikom uvođenja gruntovnice, tokom 1891. godine, ostajali bez prava vlasništva zato što nisu imali valjane vlasničke isprave (tapije) za te svoje posjede i nekretnine iako su desetinama, pa i stotinama godina bili njihovi stvarni posjednici.⁹

8 U nedostatku pisanih dokaza o vlasništvu (tapija i vakufnama) bilo je mnogo onih koji su ostali bez svog vlasničkog prava. Zbog toga su bili česti, ali i veoma dugotrajni sudski procesi na kojima je trebalo, uz pomoć advokata i putem svjedoka, dokazivati pravo vlasništva nad imovinom koja je nekad i stoljećima bila u posjedu neke familije ili vakufa.

9 Prvih godina austrougarske uprave došlo je do bitnih izmjena u evidencijama vlasništva jer su postojeće bile dosta konfuzne. Prvi premijer Bosne i Hercegovine izvršen je od 1880. do 1884. godine na osnovu kojeg su izrađeni katastarski planovi i katastarski operati naseljenih mjesta. To znači da su premjerena sva naseljena mjesta, svi zemljišni posjedi i šumski kompleksi. Tako je uspostavljen katastar zemljišta koji je sadržavao podatke o površini svake zemljišne parcele, njenu kulturu i klasu. Na temelju katastarskih premjera stvoreni su pravni osnovi za utvrđivanje vlasničkih prava na svakoj pojedinoj zemljišnoj parceli. Nakon izvršenog premjera i ustrojnog katastra zemljišta pristupilo se zasnivanju zemljišnih knjiga-gruntovnica u Bosni i Hercegovini. Postupak je započet 1886., a završen 1910. godine. U zemljišnu knjigu su evidentirani podaci o svojinskim i drugim stvarno-pravnim odnosima na nekretninama – o pravnom statusu nekretnina, o vlasniku i eventualnim teretima. Zemljišna knjiga koja se sastoji od glavne knjige i zbirke isprava, sadrži još i planove upisanih parcela, koji su identični katastarskim planovima općine, zatim registar parcela, spisak kućnih brojeva i abecedni spisak vlasnika i drugih titulara zemljišno-knjižnog prava. Sistem zemljišnih knjiga koji je uvela austrougarska pri-

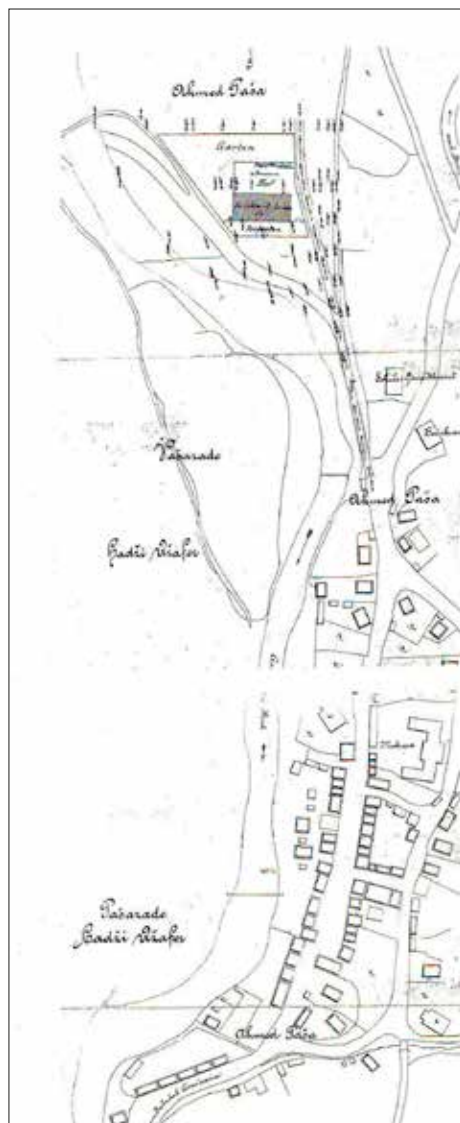
žaleći se na težak položaj i odnos vlasti prema muslimanima i njihovoj imovini u Memorandumu uglednih zastupnika bošnjačkog naroda, koji su podnijeli ministru Benjaminu Kallaju, 19. 12. 1900. godine, navedeno je na desetine slučajeva uzurpacije vakufske imovine, pretežno starih grobalja po bosanskim gradovima i kasabama za izgradnju javnih i privatnih objekata i upućuje kritika instituciji ulema medžlisa i vrhovnog vakufskog povjerenstva, koje su bile pod uticajem i u službi Vlade, što nisu poduzimale nikakve mjere da zaštite tu imovinu, koja se nemilice zaposjedala i krčmila.¹⁰ Između ostalih, tu se navodi da je i u “Gračanici na islamskom groblju, sagrađena (je) zgrada kotarskog ureda”.¹¹

Radi se o Vakufu Ahmed-pašine džamije i Vakufu Murat-kapetanove medrese (Vakuf nove medrese), koji su izgubili

hvatila je i bivša Jugoslavija.

10 “Ovde, u kratkim potezima i nepobitnim dokazima, pokazasmo žalosno stanje naših bogomolja, pa neka nam sada bude dozvoljeno, makar i površno, opisati kako se postupa sa grobljima, u kojima počiva pepeo naših otaca i djedova, kako se postupa sa grobljima koja su vlasništvo vakufa i po šerijatu i po postojećim bosansko-hercegovačkim zemaljskim zakonima. Ta groblja prisvaja svako ko i kako hoće, ona postaju javna i privatna dobra po načelu rimskog prava *res nullius cedit primo occupanti*. Da je imovina islamskog naroda mogla postati u smislu rimskog prava *res nullius*, koju može svako prisvojiti, a da za nju nikakvu odštetu ne mora plaćati njenom vlasniku, eto to je plod uprave inovjerne vlade sa svetinjama i imanjem islamskog naroda. Eto, to je dokaz kako se po vladi imenovani ulema medžlis i vrhovno zemaljsko vakufsko povjerenstvo staraju i rade oko očuvanja svetinje i imovine islamskog naroda. Eto, to je dokaz kako se prema islamskom narodu izvršava član II Austrougarske konvencije od 9. aprila 1879., u pogledu njihove imovine”. (Bošnjački memorandum: nepoznati dokumenti, *Memorandum – podnešen njegovoj preuzvišenosti ministru Kallaju – predan 19. 12. 1900. godine u Sarajevu od predstavnika i zastupnika bošnjačkog naroda okupiranih zemalja* “Proton”, Sarajevo 1998., 63., 64).

11 *Bošnjački memorandum*,... 66

zemljište u samom centru Gračanice jer nisu posjedovali vakufname, kao dokaze o vlasništvu nad tim zemljištem. Vlasništvo nad parcelama Vakufa Nove medrese pripalo je državnom eraru i prije uvođenja gruntovnice, pa je na njemu do 1890. godine sazidana zgrada konaka (zgrada kotarskog ureda),¹² dok su neke čestice

12 U periodu austrougarske uprave Gračanica doživljava intenzivan privredni, urbani i kulturni razvoj. Iz-

prisvojene parcele korištene kao vrt kotarskog predstojnika. Parcele Vakufa Ahmed-pašine džamije, 1891. godine, prilikom sastavljanja gruntovnice upisane su kao vlasništvo Političke općine Gračanica i na njima je 1898. godine izgrađena zgrada narodne osnovne škole. Ove su parcele, do austrougarske okupacije, bile ograđene i korištene kao groblje, a na ivici tog kompleksa bila je izgrađena musalla, kao otvoreni molitveni prostor.¹³

DOKAZIVANJE VLASNIŠTVA VLASTITE IMOVINE – PRAVNA BORBA DVA GRAČANIČKA VAKUFA

Kotarsko vakufsko povjerenstvo Gračanica je preko Zemaljske vakufske komisije i putem žalbi Kotarskoj upravi u Gračanici, Zemaljskoj vladi u Sarajevu i na kraju, putem suda, nastojalo dokazati svoje vlasničko pravo nad parcelama koje su bile nepravredno oduzete i upisane kao vlasništvo državnog erara, odnosno političke općine Gračanica. To potvrđuje hronologija pravne borbe vakufa Ahmed-pašine džamije i Murat-kapetana medrese (Nove medrese) u Gračanici, koja se na osnovu raspoložive dokumentacije može pratiti od 1908. godine.¹⁴

građen je veći broj zgrada, uređena glavna gradska ulica (čaršija), izgrađena uskotračna pruga koja je povezivala Gračanicu sa željezničkom prugom Doboju-Tuzla.

13 Musalla je otvoreni molitveni prostor, podignut obično u blizini džamije ili groblja na kojem su povremeno (u vrijeme Bajrama i petkom džuma namaze) ljudi klanjali, jer džamije tada nisu mogle primiti povećan broj vjernika. Musalle su služile i kao mjesto sa kojeg su ispraćani polaznici na hadž i dočekivane hadžija iz Meke.

14 Svi spisi koji se odnose na prepisku oko vlasništva parcela na kojima su napravljene zgrade kotarskog ureda i osnovne škole, od 1908. do 1911. godine objedinjeni su u jednom predmetu i ad-aktirani u 1911. godini pod

Tako je krajem marta 1908. godine Zemaljsko vakufsko ravnateljstvo Bosne i Hercegovine uputilo dopis Zemaljskoj vladi u Sarajevo (ZVS) u kojem je navedeno kako je u konferencijama vođenim kod visoke Zemaljske vlade sa islamskim narodnim zastupnicima navedeno da su zgrade konaka (kotarskog ureda) i osnovne škole u Gračanici sagrađene na islamskom groblju i da je "islamski mezaristan ono zemljište što je danas park kod škole i konaka te bašče pretstojnika." U tom dopisu još se navodi da Zemaljsko vakufsko ravnateljstvo ne raspolaže podacima na osnovu kojih bi se saznalo kako je spomenuto vakufsko zemljište oduzeto. Pošto nema o tome nikakvih spisa, Ravnateljstvo traži od ZVS da "blagoizvoli ispitati i ustanoviti na koji je način to zemljište od vakufa oduzeto te o tome i ovo ravnateljstvo obavijestiti."

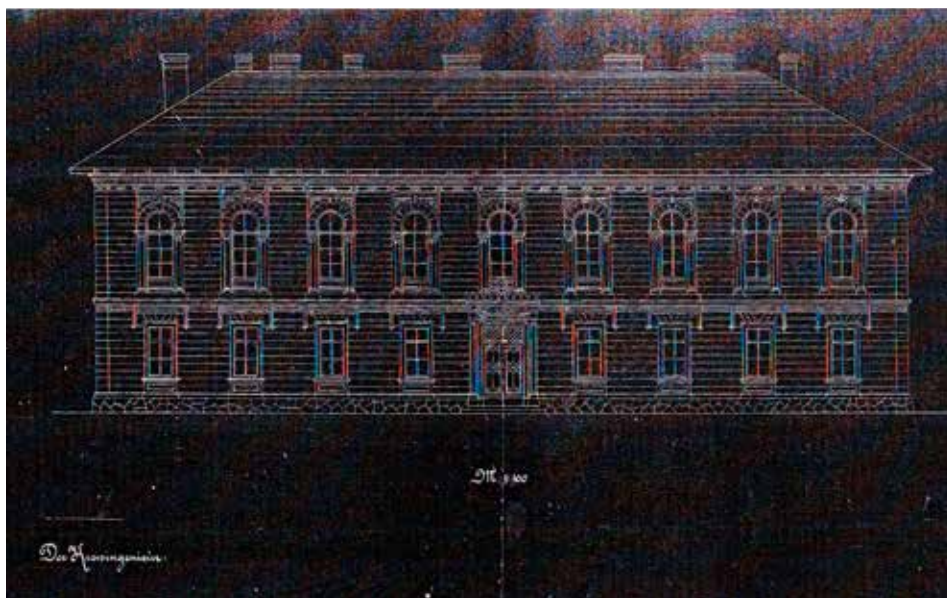
U vezi sa navedenim dopisom Zemaljskog vakufskog ravnateljstva, već

6. aprila iste godine u Kotarski ured u Gračanicu stigao je zahtjev ZVS da joj se "po tom predmetu" dostavi iscrpan izvještaj. Odgovarajući na zahtjev ZVS, Kotarski ured Gračanica je već u maju 1908. dostavio Vladi zemljišno-knjižne izvratke 771 i 772 parcela, na kojima su napravljene zgrade kao i prijepis zapisnika koji je vođen prilikom sastavljanja gruntovnice u Gračanici, 12. augusta 1891. godine. Iz ovog zapisnika saznajemo

da je tadašnji mutevelija Vakufa Ahmed-pašine džamije, Mula Mustafa Hadžić zahtijevao da se parcele označene kao k.č. 15/9 do 15/20 uvedu u z.k. izvadak kao vlasništvo Vakufa jer je "tu više od 200 godina, sve do dolaska Austrije, bilo muslimansko groblje, ali da glede dokaza prava vlasništva neimade."¹⁵ S druge strane, međutim, mjesni muhtar Šećo Hadžisulejmanović i "druge starije" navode da su tražene katastarske čestice uvijek bile meraja (slobodan općinski prostor) koja je služila za opću ispašu stoke, pa je zemaljski erar već neke parcele iskoristio za izgradnju konaka. Zaključak je da su sporne parcele za "općinu od potrebe", pa su zato i upisane kao vlasništvo državnog erara i Političke općine Gračanica, "a tužitelj se upućuje sa svojim zahtjevom na put pravde, odnosno parnice."

Na zahtjev Kotarskog ureda, u Gra-

¹⁵ Za parcele u vlasništvu Vakufa Ahmed-pašine džamije, mutevelija je naveo da ih je prije 120 godina ukufila "neka Zlata", ali da Vakuf ne posjeduje isprave.

čanici se 1. maja 1908. godine sastala komisija koju je imenovala uprava grada sa zadatkom da pregleda dokumentaciju koju im je dostavio Kotarski sud.

¹⁶ U zapisniku koji je vođen na ovoj raspravi konstatirano je od strane predstavnika grada kako su na spornim parcelama već napravljene zgrade Kotarskog ureda i osnovne škole te “druge zgrade”. Mutevelija i predsjednik Vakufa Ahmed-pašine džamije ovoga puta tražili su samo k.č. 15/1, 15/2 i 15/3, tvrdeći da one spadaju u vlasništvo Vakufa “kao staro greblje te je na iste česti posjedovao Vakuf ferman koji se sad negdje zagubio.”

Kao zastupnik Političke općine Gračanica, Salih-aga Karasoftić je navedene činjenice porekao, a tužitelje uputio “na put parnice”. Slijedeći tu preporuku, već

6. juna iste godine mutevelija Vakufa Ahmed-pašine džamije Mustafa eff. Hadžić¹⁷ kod Kotarskog ureda u Gračanici daje “izjavu u zapisnik” u kojoj je naveo da se nerado upušta u parnicu jer bi tada “morao hodati po ročištu”, ali tvrdi da “zemljišta glede kojih sam kao mutevelija prigovarao, jesu vlasništvo vakufa Ahmet-paše džamije, jesu vlasništvo tog vakufa, makar isprave ne imale.”¹⁸

U daljem postupku, reagujući na ovaj zapisnik, Kotarski ured je zatražio od Uprave grada Gračanice da ponovo razmotri sve zahtjeve u vezi sa nepravedno oduzetim vakufima, a naročito zahtjeve vakufa Ahmed-pašine džamije i Muratkapetana medrese (Nove medrese) jer

¹⁷ U zapisniku se navodi da je Mustafa eff. Hadžić bivši mutevelija

¹⁸ Mutevelija je još naveo kako su on i Ahmet Zukobašić smatrali da će se njihovi prigovori uvažiti i stvari dalje riješiti, te sporne parcele u korist Vakufa uknjižiti. Mutevelija se ne sjeća da su ga uputili na parnicu kao odgovor na njegove zahtjeve da se prilikom sastavljanja gruntovnice, parcele 15/1 do 15/20, zavedene u z.k. ulošcima 771 i 772, k.o. Gračanica, upišu kao vlasništvo Vakufa.

¹⁶ Političku općinu Gračanica zastupali su: Salih-aga Karasoftić, muhtar Šećo Hadžisulejmanović, I. Karamanski i Marak. Ispred Vakufa Ahmed-pašine džamije, raspravi su prisustvovali mutevelija Vakufa Mustafa eff. Hadžić i hadži Ahmet Zukobašić kao predsjednik Vakufa.

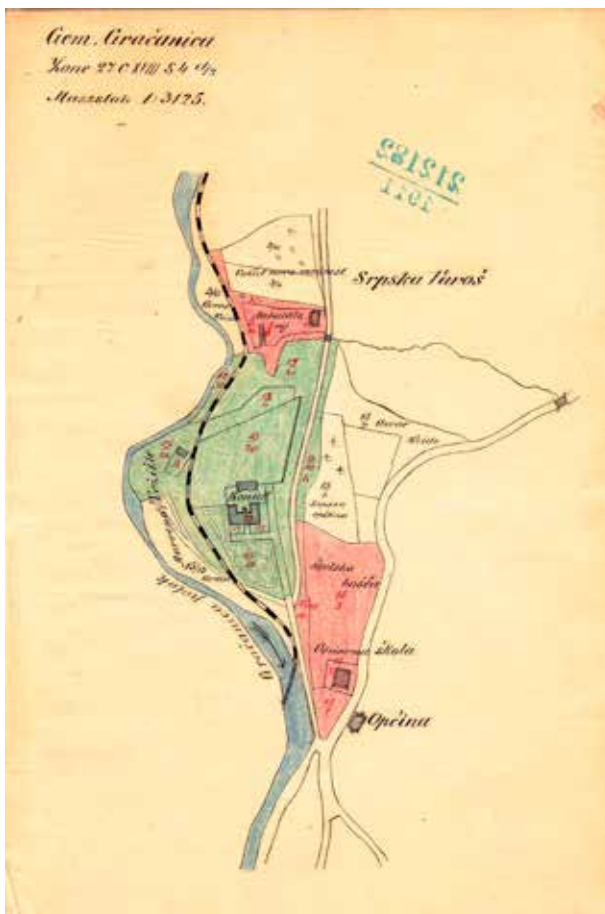
su na traženim parcelama već bile podignute državne zgrade u samom centru grada.

Uprava grada Gračanica (Gradsko vijeće)¹⁹ to je pitanje stavila na dnevni red već 24. juna 1909. godine. Raspravljalo se o potraživanjima više gračaničkih vakufa, koji su zahtijevali povrat spornih parcela zemljišta.²⁰ U vezi sa potraživanjem spornih k.č. Vakufa Murat-kapetana (Nove medrese) i Vakufa Ahmed-pašine džamije na kojima su već bile sagrađene zgrade kotarske uprave i osnovne škole, Gradsko vijeće je nakon dugotrajne rasprave, većinom glasova, zaključilo “da se čestice vakufu ustupiti ne mogu i da ostanu kako se i danas nalaze.”

U vezi sa ovim slučajem, dokazi su prikupljeni i posredstvom Zemaljskog vakufskog povjerenstva. Po njegovoj naredbi, u Kotarskom vakuf-

19 Gradonačelnik Ahmetaga Širbegović, podnačelnik Simo Milisavljević, općinski vijećnici: Širbeg Širbegović, H. Bećir Tihić, Stevan H. Stević, Adam Džebić i Mahmut-aga Rešidbegović

20 Sjednici je prisustvovao i geometar (nije navedeno njegovo ime) i razjasnio gdje leže tražene parcele. Razmatrani su zahtjevi sljedećih vakufa: Vakuf medrese Osman-kapetana, Vakuf Pašazade džamije, Vakuf Hida-jet džamije, Vakuf Nove medrese –Murat Kapetana (vakuf je između ostalog potraživao i k.č. 1/102, na kojoj je bilo staro groblje u Ciganskoj mahali. U zaključku u vezi sa ovim zahtjevom je navedeno da gradsko vijeće jednoglasno zaključuje da “neima ništa proti toga da se ova čestica vakufu povrati, ali pod uvjetom, da se u ovoj čestici nesmiju mrtvi kopati.”)

sko-mearifskom povjerenstvu u Gračanici 23. decembra 1908. godine saslušani su stariji građani Gračanice—hadži Bećir-aga Tihić, Abdulah Mujkić, muhtar i Husein eff. Lika, imam – i 3. oktobra 1909. u svojim pismenim izjavama potvrdili da je mezaristan na kojem su napravljene zgrade kotarskog ureda i osnovne škole vakufska svojina.²¹ Zapi-

21 Posebno je zanimljiva izjava Hadži Bećir-age Tihića koju donosimo cijelosti: Mezaristan na kojem je izgrađen ovdašnji kotarski ured nama je vrlo dobro poznato da je to vlasništvo vakufsko te su se građani ovde ukopavali do okupacije u isto groblje kopali to je okupacija zatekla zagrađeno kao greblje sa vidljivim znakovima nišantašima. Nakon okupacije bila je smještena vojska u našem gradu koja je ogradu digla sa rečenog greblja i nišantaše polupala i izobarala, i time nama onemogućila daljnje kopanje u istom. U ono vrijeme naravski nije smio

snik koji je sastavljan “po tom predmetu” dopunjen izjavama još nekih građana.²² Većina pozvanih su potvrdili ono što su izjavili prva trojica saslušanih. Tako je Hasan Moralić izjavio kako je on u vrijeme sastavljanja gruntovnice u Gračanici bio tumač (terdžuman) za čitanje tapija, te da mu je vrlo dobro poznato da su “upitne nekretnine vakufske što je tada i pred povjerenstvom očitovao.”²³

Rasprave u vezi sa pravom vlasništva na spornim parcelama u centru Gračanice kao i prepiska između vakufskih i državnih organa nastavila se i tokom 1910. godine. Iz zapisnika sa sjednice Gradskog

nitko protiv tomu nezakonitom postupku ograditi se, to je vojnička vlast nesmetano u svrhu talumljenjina askera upotrebljavala. Kasnije kad se stanje u Gračanici umirilo državna vlast je odlučila na ovom prostoru graditi kotarski uređ našto smo se mi građani složno tome protivili, ali to je ostalo bez uspjeha, i kotar je se u istinu tude podigao. Na dalje prilikom provođenja gruntovnice jeste mutevelija Ahmetpašina vakufa naime Mustafa eff. Hadžić kod povjerenika za sastavljanje stavio prijepor i protivio se da se rečeno zemljište na erar upiše, jerbo je pravo vlasništvo vakufsko i to vakufa Ahmetpaše. Dokazujuć tu okolnost da je se džemat Ahmetpaše vakufa isključivo tude kopao. Isto tako greblje na kojem je podignuta narodna osnovna škola vakufsko je vlasništvo na kojem je djelomično smještena musalla a djelomično za kopanje mrtvaca. Na ovomu dijelu gdje je musalla mi smo zapamtiti dobro se sjećamo da smo bajram namaze kao i džume tude klanjali, gdje se i sada može vidjeti neoštećen mejš. Na drugom dijelu koji je upotrebljavat za kopanje jesu se također tude kopali do okupacije kao i iza okupacije, zatim su na tom djelu stavljenе vojničke barake i time nama zapriečeno odnosno zabranjeno daljnje kopanje. Usljed raspolaganja sa muslimanskim grebljem jesmo se mi građani kod tamošnjih pretpostavljeni oblasti pritužili smo utoliko uspjeli da su barake dignute i nama ustupljeno zajedno sa musallom. Nakon toga je na musalli sagrađena narodna osnovna škola koja je zahvatila malo i greblja, a ostali dio greblja je ustupljen za školsku bašču i stavljen upravi škole na raspolaganje, dočim je jedan dio musalle okrenut u gradsku bašču. Ovo greblje kao i musalla je po narodnoj predaji vlasništvo (teretum) Murat Kapetana vakufa odnosno Vakufa Nove medrese.

22 Saslušani su građani: Mustafa hadži Mujić, Hasan Moralić, Mehmed Beganović, Mehaga Kadić i Mustafa Ustavdić, svi iz Gračanice.

23 U zaključku ovog zapisnika je napomena da ovjeren prepis treba dostaviti Vakufskom ravnateljstvu u Sarajevu “jer mu treba radi sastavljanja tužbe”.

vijeća, održane 19. maja 1910., kojom je predsjedavao gradonačelnik Ahmetaga Širbegović, saznajemo da Gradska uprava u vezi s tim pitanjem nije mogla donijeti valjan zaključak jer su vijećnici različito glasali. Na početku sjednice gradonačelnik je prvo upoznao vijećnike sa potraživanjem Vakufa Ahmed pašine džamije i Vakufa Murat-kapetana (Nove medrese) u vezi sa priznavanjem vlasništva na parcelama k.č. od 15/1 do k.č. 15/20 u k.o. Gračanica. U zaključku sa ove sjednice je navedeno da *što se tiče prava vlasništva to neka Vakuf ispravda na pravi način na koji zna, a vijećnici se pozivaju ujedno na zaključak od 24. juna 1909. godine s kojim se i sada slažemo.*²⁴

Zemaljska vlada se u oktobru 1910. godine ponovo obratila Kotarskom uredu u Gračanici i tražila “da se očituje o oduzetoj vakufskoj imovini.” Na traženje Kotarskog ureda, Gradska uprava je ponovo pozvala svjedoke i 18. septembra 1911. godine sastavila zapisnik u kojem se kao vlasnik parcele k.č. 15/1 (dvorište osnovne škole) pominje Vakuf Murat-kapetana (Nove medrese). Saslušani su svjedoci mutevelije vakufâ Ahmet paša džamije i Murat-kapetan medrese (Nova medresa), hafiz Seid Omerbegović i Salih Pašić²⁵, knez srpske varoši Gavro Maksi-

24 Zaključak gradske uprave je nejasan jer su vijećnici različito glasali. Vijećnici muslimani (Mahmut-aga Rešidbegović, Mujaga Kućukalić, H. Bećir Tihiić i Ahmetaga Širbegović su se slagali da je sporno zemljište vlasništvo Vakufa. Simo Milosavljević i Pero S. Ivanišević, vijećnici ispred pravoslavnih stanovnika su izjavili da ne mogu ustvrditi čije je vlasništvo sporno zemljište. Stevo H. Stević i Adam Džebić “se očituju da je njima ciela stvar nepoznata i nemogu svoje mnijenje dati.”

25 Mutevelije su zajednički potpisali izjavu u zapisniku. U izjavi se navodi kako je traženo zemljište do okupacije služilo kao groblje i bilo ogađeno, ali je ograda srušena. Tri godine nakon okupacije, tu je zabranjeno kopanje umrlih, a vojnici su postojeće nišane razni-

mović²⁶ i Pero Jovanović.²⁷

Kako su mutevelije izjavile da ne posjeduju isprave o vlasništvu, a pozvani svjedoci, Maksimović i Jovanović poricali vakufima pravo vlasništva na spornim parcelama, Kotarski ured Gračanica je već sutradan, 19. septembra 1911. godine dostavio Zemaljskoj vladi u Sarajevo dopis u kojem su "pojašnjene činjenice o uzetoj vakufskoj imovini". U dopisu je navedeno da vakufi ne posjeduju dokaze o vlasništvu ("tapije, ferme") na traženim parcelama te da je "cijeli kompleks poznat kao groblje". Prilikom sastavljanja gruntovnice, ovo zemljište je, po pričanju svjedoka, kako je navedeno u dopisu, služilo kao meraja (općinsko zemljište koje je bilo još i barovito) pa je upisano u vlasništvo državnog

jeli i zemljište kao vježbalište koristili. Prema saznanju mutevelija oba vakufa, zemljište Vakufa Ahmed-pašine džamije je uvakufila Zlatka Bektić "nu isprava o tome nemamo, mislimo da su i one prilikom okupacije uništene ili zabačene, jer po pričanju starih ljudi isprave su postojale."

26 Donosimo integralni tekst izjave predsjednika Srpske varoši u Gračanici: "Iako znam da su se od vremena do vremena Turci kopali na zatraženom zemljištu, jer za turskog vremena kopao se je dje je ko htio a i tada je to zemljište služilo kao ispašiste. Ograda je od vremena do vremena osposobljavana, pa opet rušena. Vakufskim zatraživanjima nema mjere, oni su i cijelu Srpsku Varoš kao vakuf zatraživali, pa dobili nijesu. Ispred Srpske Varoši ne priznajem im pravo vlasništva."

27 Pero Jovanović je naveo da ima 62 godine, te da se sjeća kako je u tursko vrijeme Gračanica bila ispostava Gradačca. Sjeća se da je kajmakam prije 45 godina naredio da se ogradi jedan dio zemljišta gdje su se kopali umrli pa je "tako uhvaćen u ogradu i jedan komadić na mjestu gdje je sada škola (k.č. 15/2) i jedan komadić gdje je sada špital (bolnica p.M.K.). Ograda je postojala 2-3 godine pa je srušena i već je više nije niko postavljao tako te ograde nije okupacija ni zatekla. Cijelo zemljište služilo je kao ispašiste, a dječije igralište a na jednom dijelu školske bašče. vadio se čerpić (čestica 15/3). Za vrijeme turskoga vremena kopao se je gdje je ko htio i ako se budu taka mjesta davala u vlasništvo biće tih zahtjeva još dosta."

erara i političke općine Gračanica. U vezi sa ovakvim "pojašnjenjem", Zemaljska vlada je 5. novembra 1912. godine uputila kratak dopis Vakufsko-mearifskom saborskom odboru u Sarajevu u kojem je ponovila sve što je napisano u dopisu Kotarskog ureda Gračanica od 19. septembra 1911. godine.

Kako oštećeni, vakufi nisu bili zadovoljni odlukama Kotarskog ureda i Gradske uprave grada Gračanica da im se ne priznaje pravo vlasništva na oduzetim k.č., uputili su žalbu Vakufsko-mearifskom saborskom odboru u Sarajevu. Odbor je 8. jula 1913. godine uputio Općini Gračanica dopis u kojem je navedeno kako nije jasan zaključak Gradskog vijeća od 28. novembra 1911. godine, jer se "kao što treba nije jasno izjavilo da li priznaje ili ne zahtjev vakufske uprave na čestice 15/2, 15/1, 15/3 u grunt. ulošku 772 k.o. Gračanica."²⁸

Kako nije bilo nikakve koristi od preske i sastančenja, Vakuf Ahmed-pašine džamije je 1914. godine angažirao advokata dr. Halid-bega Hrasnicu, koji je u ime Vakufa podnio tužbu "Veslavlom sudu" u Tuzli. Tužba je u Okružnom sudu u Tuzli zavedena 16. januara 1914. godine pod brojem P.53/14/1.

Nakon što je u tužbi navedeno sve što je bilo poznato u vezi sa vlasništvom Vakufa Ahmed-pašine džamije na k.č. 15/2, 15/1 i 15/3, sve upisane u z. k. 772 k.o. Gračanica, advokat dr. Halid-beg Hrasnica je još na kraju naveo i cijene oduzete imovine: "Prijeborne čestice 15/2 i 15/3 vrijede 8.000 K., a 15/1 5.000 K. prema čemu je nadležnost suda utvrđena.

28 ABH, ZVS 1913. šif. 64/240/2

Budući da su dakle sve te čestice vlasništvo vakufa a tuženi na to pravo vlasništva neće da prizna to ih tužim i molim valedslavni sud da na ovu tužbu ročište odredi, mene i tuženog pozove, te nakon provedene rasprave makar i iz ogluhe sudi.”²⁹

Usmena rasprava po ovoj tužbi je zakazana za 19. februar 1914. godine pred Okružnim sudom u Tuzli, a prijepisi tužbe dostavljeni su gradonačelniku Gračanice, Ahmet-agi Širbegoviću i Zemaljskoj vladi u Sarajevu.

Sad je Okružni sud bio nadležan u vezi sa sporom vakufa i gradske uprave u Gračanici. Kako je cijeli slučaj završen, autorici ovog priloga nije poznato, jer se to iz dostupne građe nije moglo saznati.³⁰

ZAKLJUČAK

Zemljište s lijeve strane rijeke Sokoluše, u strogom centru Gračanice, sve do austrougarske okupacije bilo je u vlasništvu dva vakufa: Ahmed-pašine džamije i Murat-kapetanove medrese (vakuf Nove medrese). Najvećim dijelom bilo je ograđeno i od starina se koristilo kao muslimansko groblje. Na drugom kraju

nalazila se kamena musalla, gdje su Gračanlije u periodu osmanske vlasti klanjali Bajram i džuma namaze, te ispraćali buduće hadžije na put u Meku. U prvoj deceniji austrougarske uprave Državni erar i Politička općina Gračanice, uz saglasnost Zemaljske vlade Bosne i Hercegovine, ovo su zemljište prisvojili i na njemu izgradili zgrade konaka (kotarskog ureda) i narodne osnovne škole. Mutevelije navedenih vakufa godinama su nastojali da kod nadležnih organa dokažu vlasništvo vakufa nad oduzetom zemljom.

Iz sačuvanih arhivskih izvora za period od 1891. do 1914. godine, može se zaključiti da je vakufsko zemljište u centru Gračanice nelegalno promijenilo vlasnički status i namjenu. Međutim, pošto nedostaju podaci za period nakon 1915. godine, ne znamo kako je pravna borba u postupku dokazivanja vakufa na pravo vlasništva nad tim parcelama konačno završila.

IZVORI I LITERATURA

1. Arhiv Bosne i Hercegovine, fond Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu, 1879. – 1918.
2. Izvještaji o upravi u Bosni i Hercegovini od 1878. do 1905., Zagreb 1906
3. Sumarni proračun vakufa u Bosni i Hercegovini (na stranama od 553 do 587 pod rednim brojevima od 396 do 425)
4. Bošnjački memorandum: nepoznati dokumenti, Memorandum – podnešen njegovoj preuzvišenosti ministru Kallaju – predan 19. 12. 1900. godine u Sarajevu od predstavnika i zastupnika bošnjačkog naroda okupiranih zemalja “Proton”, Sarajevo 1998.
5. Tomislav, Kraljačić, Kalajev režim u Bosni i Hercegovini 1882-1903, Sarajevo, 1988.

29 ABH, SVS, 1914. šif. 64/240 (Advokat je u tužbi tražio da sud naredi da se sporne čestice upišu u novi gruntovni uložak i kao vlasnik tužitelj, Vakuf Ahmed-pašine džamije. Još je tražio da tužena strana, Gradska općina Gračanica u roku od 14 dana tužitelju isplati sudske troškove, u koje su uračunati: konferencija sa strankama, sastav tužbe, 2 prepisa i natpis, biljezi, punomoć i biljeg, papir, oprema, svaka obavijest stranci, svaki unos u ročnik, svaka rasprava, pristojbe svjedoka, biljezi na osudu i zapisnik.

30 Posljednji dostupan spis koji se odnosi na ovu problematiku je iz 1914. godine. U njemu se nalazi revers (napomena) da je naredni spis istog predmeta pohranjen u spise Zemaljske vlade iz 1921. pod šifrom 64-240, koja se odnosi na potraživanje vakufske imovine. Međutim, u arhivskom fondu, nastalom djelovanjem Zemaljske vlade Bosne i Hercegovine (1919. – 1921.) među spisima iz 1921. godine nije sačuvan ni jedan predmet koji se odnosi na navedenu šifru, a tiče se vakufa.

